

De werking van de Nederlandse economie

De werking van de Nederlandse economie

Een inleiding in de macro-economie

*Jan Donders en
Flip de Kam*

Amsterdam University Press

Ontwerp omslag: Bart van der Tooren
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4856 718 8
e-ISBN 978 90 4856 719 5 (ePub)
DOI 10.5117/ 9789048567188
NUR 781

© J.H.M. Donders, C.A. de Kam / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2025

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

INHOUD

Woord vooraf	7
1 Economie	9
1.1 Inleiding	9
1.2 De kringloop	11
1.3 De omvang van de economie	18
1.4 Middelen en bestedingen	25
1.5 Ons nationale spaaroverschot	29
1.6 Sociaaleconomisch beleid	35
2 Keynes en de klassieken	39
2.1 Inleiding	39
2.2 Het optimisme van de klassieken	40
2.3 Het pessimisme van Keynes	48
2.4 De uitgangssituatie maakt het verschil	70
2.5 De klassieken en Keynes: een winnende combinatie	74
3 De overheid en de economie	85
3.1 Inleiding	85
3.2 Het falende prijsmechanisme	86
3.3 Schommelingen van de economie	92
3.4 Inkomensherverdeling	99
3.5 Koopkracht in beeld	105
3.6 De regisseurs in Den Haag	109
3.7 Het falen van de overheid	110
4 Begrotingsbeleid en de economie	115
4.1 Inleiding	115
4.2 De rijksbegroting	116
4.3 Trendmatig begrotingsbeleid	118
4.4 Uitgaven van de overheid	123
4.5 Inkomsten van de overheid	128
4.6 Het begrotingssaldo	133
4.7 De overheidsschuld	140

5	Economie en beleid: een blik achterom	145
5.1	Inleiding	145
5.2	Wederopbouw en geleide loonpolitiek	146
5.3	Gouden jaren en de loonexplosie	152
5.4	Het trauma van de jaren zeventig	155
5.5	De weg naar herstel: no-nonsense	164
5.6	Drie keer crisis	168
5.7	Loon naar winst	173
6	Het Centraal Planbureau	177
6.1	Inleiding	177
6.2	Bezigheden en belangrijkste publicaties	178
6.3	Modellen: voor- en nadelen	180
6.4	Modellen: toepassingen	186
7	Een macromodel in actie: Saffier 3.0	197
7.1	Inleiding	197
7.2	Het model in vogelvlucht	197
7.3	Evenwichtswerkloosheid	202
7.4	Spoorboekjes	206
8	Het monetaire beleid: geld speelt een rol	215
8.1	Inleiding	215
8.2	Hoe komt geld in omloop?	217
8.3	Het monetaire beleid in de eurozone	221
	Noten	239
	Literatuur	247
	Zakenregister	253
	Namenregister	256

WOORD VOORAF

Economen kijken naar keuzes die mensen maken, individueel en collectief via door hen gekozen volksvertegenwoordigers. In Den Haag en op gemeentehuizen genomen beslissingen – over wetgeving, de begroting – hebben ingrijpende gevolgen voor ons dagelijks leven. Bij hun werk krijgen politici onder andere advies van economen. In de praktijk hebben die adviezen (vroeger of later) grote invloed op het door de overheid gevoerde sociaaleconomische beleid. Die adviezen komen natuurlijk niet uit de lucht vallen. Daar zitten theorieën achter, die evolueren door voortschrijdend inzicht. In dit boek laten wij zien hoe onze economie volgens economen werkt, en via welke keuzes de overheid – mede op gezag van economen – probeert onze welvaart zo hoog mogelijk op te voeren.

Wij illustreren de werking van de economie en de invloed van economen met een beschrijving van ontwikkelingen in Nederland sinds 1945. Al tachtig jaar helpen analyses van het Centraal Planbureau politici bij de keuzes die zij namens ons maken. Voor die analyses worden uiteenlopende modellen gebruikt. Die zijn bij de buitenwereld niet erg bekend. Dat geldt ook voor het macromodel, dat de werking van onze hele economie in wiskundige formules vangt.

Voordat de lezer kennismaakt met het huidige macromodel van het planbureau, besteden wij aandacht aan de opvattingen van 'klassieke' economen en die van Keynes. Hoewel de analyses van de klassieken al dateren van enkele eeuwen geleden, geven ze nog steeds inzicht in de werking van de economie. Bewijs: tegenwoordig gaan de meeste economische instituten ervan uit dat de economie voortdurend onderweg is naar evenwicht op de arbeidsmarkt en de markt voor goederen en diensten. Dat is een grondidee van de klassieken. Tegelijk onderkennen deze instituten volmondig dat perioden van hoog- en laagconjunctuur elkaar onvermijdelijk afwisselen, doordat de vraag naar goederen en diensten in de loop van de tijd niet in een gelijkmatig tempo toeneemt. De theorie van Keynes verklaart de soms langdurige conjuncturele onevenwichtigheden die hiervan het gevolg zijn, en hun doorwerking in de economie.

Wij denken dat veel mensen wat beter zouden willen begrijpen hoe de economie werkt, hoe een economisch model in elkaar steekt en hoe de sociaaleconomische hazen in Den Haag lopen. Zij willen waarschijnlijk ook graag wat meer weten over de rol van de overheid in het economische leven en over de invloed van het geld en de geldpolitiek op de werking van de economie. Op dit moment ontbreekt een Nederlandstalig boek dat deze onderwerpen voor een brede lezerskring uiteenzet. Ons boek wil die leemte vullen. Het accent ligt op de macro-economie – het terrein van economen die zich druk maken over de werking van de economie van een heel land. Macro-economie is een fascinerend vak. Het is ook een lastig vak, aangezien in de economie van een land alles met alles samenhangt. Bij het schrijven was een boek van Jan Pen ons lichtend voorbeeld. Al meer dan een halve eeuw geleden maakte hij veel mensen vertrouwd met de destijds moderne macro-economie.

Wij danken medewerkers van het Centraal Planbureau voor achtergrondinformatie die zij ons gaven. Professor Jakob de Haan (Rijksuniversiteit Groningen) hielp ons met zijn commentaar op een eerdere versie van hoofdstuk 8. Resterende fouten zijn uitsluitend ons aan te rekenen.

Berkel-Enschot/Groningen, 1 oktober 2024

Jan Donders
Flip de Kam

1 ECONOMIE

1.1 Inleiding

Jonge kinderen kennen het woord nog niet, maar de kern van de economie snappen zij heel goed. Wat ga je voor je zakgeld kopen: dropveters, of Pokémon-kaarten? Of stop je het geld in je spaarpot? Op een vergelijkbare manier beslissen hun ouders hoe zij het gezinsbudget zullen besteden – voor kiloknallers van de super, of toch liever naar de duurder groene slager? Leven is onophoudelijk kiezen. Bij de verzekering tegen ziektekosten kun je tegenwoordig kiezen uit honderden verschillende polissen, voor de levering van gas en elektriciteit uit x verschillende energiecontracten. Keuzestress is inmiddels bijna een huishoudwoord. Permanente stress is er zeker in Den Haag, waar politici beslissen over de begroting. Hoeveel geld gaat er naar de zorg, het onderwijs, de natuur en defensie? Welke belastingen gaan die uitgaven financieren? Is het een probleem wanneer de overheid geld leent om een begrotingstekort te dekken? Dit soort vragen houdt niet alleen burgers en politici maar ook economen bezig.

Hoe economen naar de wereld kijken

Economen zijn een stam, met een eigen kijk op de wereld, eigen rituelen en een eigen taal. Zij kijken naar de keuzes die mensen individueel en collectief (via de politiek) maken om zo goed mogelijk in hun behoeften te voorzien. Het gaat niet alleen om zaken die eerste levensbehoeften bevredigen, zoals drinkwater, voedsel en onderdak. Iedereen verlangt bijvoorbeeld ook naar een veilige en schone leefomgeving. In een democratie maken bij vrije verkiezingen aangewezen politici namens de burgers een deel van de keuzes.

Kinderen, hun ouders en politici zetten hun beperkt beschikbare middelen in voor zaken waarvan zij denken dat die het beste in bestaande behoeften voorzien. Het geld gaat naar de aankoop van goederen en diensten die in de ogen van consumenten en volksvertegenwoordigers de grootste welvaart opleveren. Niet het hele inkomen

wordt besteed, veel mensen sparen ook. Voor grote aankopen, voor noodgevallen, en om op de oude dag geld achter de hand te hebben. Soms is sparen verplicht, zoals voor wie deelnemen aan een pensioenregeling. Sparen kan iemands welvaart net zo goed vergroten als de aankoop van goederen en diensten in de winkel en op internet.

Welvaart

Het draait bij de welvaart in een land om meer dan alles wat op de markt te koop is, en om nog andere zaken dan voorzieningen die de overheid op kosten van de belastingbetalers aanbiedt. Het gaat om welbevinden in de brede zin van het woord. Het Centraal Bureau voor de Statistiek probeert al een tijdje om die *brede* welvaart te meten. De beampten die daar werken kijken niet alleen naar het inkomen, het vermogen en de bestedingen van huishoudens. In aanvulling daarop vragen zij mensen uit een steekproef van de Nederlanders het hemd van het lijf. Hoe zij zich voelen, hoe het staat met hun gezondheid, hun werk, contacten met familie en burens en de kwaliteit van hun woonomgeving.

Net zoals de inkomens en de vermogens, is ook de brede welvaart ongelijk verdeeld. Gunstige en ongunstige omstandigheden klonteren bij sommige groepen samen. Politici kunnen maatregelen treffen die zijn bedoeld om de verdeling van de brede welvaart minder scheef te maken. Economen proberen hierbij een handje te helpen door de gevolgen van lopende en geplande overheidsmaatregelen zo goed mogelijk in kaart te brengen.

Het werkkterrein van economen

Je kunt een etiket op economen plakken, afhankelijk van waar zij zich beroepshalve mee bezighouden. Micro-economen kijken naar het keuzegedrag van huishoudens en individuele ondernemers. Waar geven consumenten hun geld aan uit, wanneer besluit een ondernemer te investeren in nieuwe producten en machines? Macro-economen tellen de uitkomsten van al die individuele keuzes bij

elkaar op. Hoeveel consumeren alle gezinnen in Nederland samen, hoeveel investeren de bedrijven in totaal?

Een apart slag zijn economen die focussen op de overheid: hoe komen besluiten over uitgaven en inkomsten hier tot stand en wat zijn de gevolgen van de overheidsfinanciën voor het gedrag van huishoudens en bedrijven (micro-economie) en voor de nationale economie (macro-economie)?

Dit boek gaat over macro-economie en de overheidsfinanciën; wij laten de micro-economie links liggen. Macro-economen komen soms tot nogal verrassende conclusies. Voor individuen is het verstandig, als het even kan, om iets opzij te leggen. Die besparingen komen van pas als buffer bij tegenslag in het leven, en als appeltje voor de dorst op de oude dag. Wanneer alle mensen uit hun inkomen volijverig sparen, blijven de consumptieve bestedingen achter. In de winkels is het stiller aan de kassa. Dat kost winkeliers niet alleen omzet, maar mogelijk ook banen doordat middenstanders zich gedwongen zien afscheid te nemen van een deel van hun personeel. Zelf sparen is verstandig, maar als iedereen veel spaart kan dat de economie dus schaden.

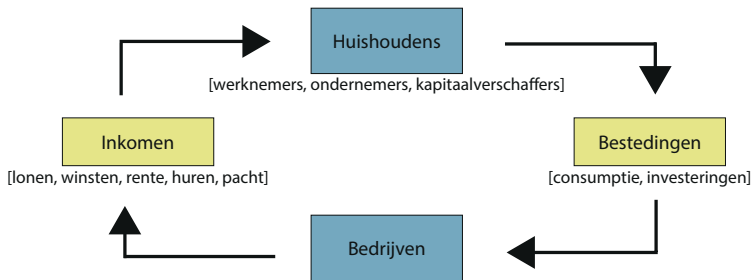
Staan de bestedingen in een land onder druk doordat gezinnen de hand op de knip houden en ondernemingen weinig investeren, dan kan de overheid proberen de vraag naar goederen en diensten tijdelijk te stimuleren. Door zelf meer aankopen in de economie te doen, of door de belastingen te verlagen. Na een belastingverlaging kunnen gezinnen meer euro's laten rollen en ondernemers meer investeren. Of zij dat daadwerkelijk doen, staat te bezien. Is iedereen erg somber over de nabije toekomst, dan zetten veel mensen de belastingmeevaller mogelijk liever op hun bankrekening. Dan heeft een belastingverlaging niet het beoogde bestedingsverruimende effect. Bovendien hebben Haagse politici en hun ambtenaren maar een globaal beeld hoe de economie er op een bepaald moment voor staat. Het risico bestaat dat zij op het verkeerde moment lachgas aan de nationale economie toedienen.

1.2 De kringloop

Het vakgebied van de economie heeft veel te danken aan twee artsen. In 1628 publiceert William Harvey een boekje van nog geen

tachtig bladzijden, waarin hij als eerste de omloop van het bloed in het menselijk lichaam beschrijft. Ruim een eeuw later ontvouwt François Quesnay (1694-1774) het hierdoor geïnspireerde idee van een *economische* kringloop, waarbij geld- en goederenstromen door de samenleving circuleren. Figuur 1.1 geeft deze kringloop in zijn eenvoudigste vorm weer. In onze woorden: het geld dat werknemers, ondernemers en kapitaalverschaffers verdienen met de verkochte productie van bedrijven, geven zij via hun consumptie en investeringen vervolgens weer volledig uit om de voortgebrachte producten te kopen.

Figuur 1.1 Kringloopschema

Hoe werkt de kringloop?

Om de kringloop beter te leren kennen, beginnen we voor de eenvoud met een land zonder overheid, en zonder buitenland. Mensen in loondienst en ondernemers verdienen hun brood door goederen en diensten te produceren. De waarde van die productie (Y) is gelijk aan de met de productie verdiende inkomens. Het aandeel van de werknemers in het totale inkomen is de loonsom (L). De rest van het met de productie verdiende inkomen valt toe aan ondernemers en kapitaalverschaffers, als beloning voor hun geld, ondernemerschap en de risico's die zij nemen: winst, rente, huur en pacht (W). Dus:

$$Y = L + W$$

In een notendop beschrijft deze formule de onderlinge strijd tussen aanbieders van arbeid en die van kapitaal over ieders aandeel in de opbrengst van de productie. De filosoof Karl Marx (1818-1883) voorspelde dat de door het grootkapitaal uitgebuide arbeidersklasse ooit korte metten zou maken met de kapitalisten. Dat is tot nu toe niet gebeurd. Wel ruziën vakbonden en de werkgevers elk jaar over de verdeling van de 'nationale koek'. Daarbij vloeit gelukkig geen bloed, wel breken soms stakingen uit.

Werknemers, ondernemers en kapitaalverschaffers gebruiken hun inkomen om de productie te kopen. Het grootste deel is bestemd voor consumptieve aankopen (C); daarnaast doen ondernemers investeringen (I):

$$Y = C + I$$

Investeringen zijn alle zaken die een ondernemer koopt om te kunnen produceren, zoals grond, gebouwen, machines, vervoermiddelen en grondstoffen. Veruit de meeste van deze zaken zijn langer dan één jaar ingeschakeld bij de productie. Bedrijven rekenen de aankoopprijs van deze vaste activa via afschrijvingen toe aan elk jaar waarin ze bij de productie worden gebruikt – zie het tekstkader *Afschrijven*.

Afschrijven

Een ondernemer schaft voor € 500.000 een machine aan die naar verwachting vijf jaar meegaat, en daarna geen restwaarde meer heeft. Hij brengt de aankoopprijs niet in één keer ten laste van de winst, maar smeert de kosten van de machine uit over de vijf jaar waarin die dienstdoet en bijdraagt aan het resultaat, via een afschrijving die de winst elk jaar met € 100.000 drukt.

Ook de nieuwbouw van woningen valt onder de investeringen in vaste activa. Veranderingen in de voorraden grond- en hulpstoffen staan bekend als investeringen in vlottende activa. Teren ondernemers in op aanwezige voorraden, dan is sprake van negatieve investeringen.